

SHAKESPEARE 2004. AASTAL

MARIS PETERS

Aastavahetus on kokkuvõtete aeg, mil vaadatakse üle tehtut ja seatakse sihte uueks aastaks. Mingil juhul ei ole aga tavaline, et Eestis tehakse kokkuvõtteid ühe vana ja välismaise draamakirjaniiku, William Shakespeare'iga seonduva kohta. Ometi on põhjust lõppenud aasta Shakespeare'i-saavutused Eestis siinkohal veel kord üle vaadata, seda enam, et see oli õige pisut ka juubeliaasta: William Shakespeare'i sünnist möödus üm-margune 440.

Globaalses taustüsteemis võib paari lavastuse ja konverentsiettekanade ning ühe raamatu roll tunduda muidugi suhteliselt tähtsusetu: tõenäosus, et üldisele teadmisele lisatakse midagi täiesti uut, on võrdlemisi väike; mujal toimuvaga võrreldes on ka sündmuste endi hulk tühine. Siiski on see vajalik peegeldusena Eesti Shakespeare'i hetkeseisust. Üha enam on võimalik kasutada välislavastusi oma tegemiste mõõdupuuna, kuid Eesti kontekstis on ehk olulisemgi teatav järjepidevus – järjepidevus, mis lubab alati võrrelda käesolevat eelnevate (sama näidendi) lavastustega ja näha toimunud arenguid. Seda laadi järjepidevust, et igal aastal ka Shakespeare'i mängitakse, on viimastel aastatel – õigupoolest küll 1990. algusest peale – olnud rõõmustavalt palju.

Hetkeolukorda vaagides torkab silma, et fantaasiarikaste töötluste kõrval püütakse Shakespeare'i lavastamisel tabada ka seda ajatut, mis teeb need näidendid väärtuslikuks ja üha uuesti huvitavaks, ehk teisisõnu – lavastaja ei püri kaasautoriks, arvates, et tema kontseptsioon on ülimuslik.¹ Sellise origi-

naalilähedust taotleva suundumuse üks põhjus on kindlasti see, et aeg ei ole kas või radikaal-poliitilisteks lavastusteks enam soodne/veel küps. Tuleb tunnista, et tõenäoliselt ei õnnestugi Eestis lavale tuua epohhi loovaid ja maailma-kuulsaid poliitilisi või ühiskonnakriitilisi Shakespeare'i-tõlgendusi. Nende poolest on küll just endised Ida-Euroopa riigid Läänes tuntud.

Väga üldistavalt ja lihtsustavalt võib 2004. aasta lavastused jagada kaheks: adaptatsioonid ja mittheadaptatsioonid. Kuigi tänapäeval on piirjoon nende kahe vahel tihtilugu ähmastunud ja kriitikutki, näiteks James C. Bulman², on küsinud, et kas mitteinglisekeelse Shakespeare'i puhul saab üldse rääkida originaalist³, on selge, et kärbete ja muganduste hulgal ei ole kõik lavalaudadele jõudev samaväärne. Paljudel on kindlasti meeles diskussioonid selle kohta, mis täpselt on Mati Undi proosa-„Hamlet“ („Vanemuine“, 1997), kas tükki vaatama läinud koolilapsed on näinud Shakespeare'i või midagi, mida lühidalt võib iseloomustada kui päris näidendit „Undi kastmes“.⁴ 2004. aasta töötlustel on selles osas teistsugused: kuigi side Shakespeare'i loominguga on säilinud, ei väida kumbki lavastus end olevat „originaal“. Neist esimese, aprillis esietendunud „Romeo ja Julia“ autor on Andrus Kivirähk ja teise, Tiit Ojasoo oktoobrikuise kollaaži „Julia“ puhul on lisatud tekstiosade autorid kenasti üles loetud ning kavaleht sisaldab Shakespeare'i näidendi tervikteksti, milles on alla joonitud konkreetsetes lavastuses kasutatud tekstilõigud. Mõlema puhul on

Shakespeare'i
 „Suveöö
 unenägu“ Eesti
 Draamateatris.
 Lavastaja
 Priit Pedajas.
 Pildil:
 Mari-Liis Lill,
 Nero Urke ja
 Tõnn Lamp
 EMA Kõrgema
 Lavakunstikooli
 XXII lennust.

Shakespeare'i näidend taustüsteem, mille alusel on loodud uut laadi sõnumikandja. Kuigi mõlemat lavastust on võimalik vaadata ka Shakespeare'i näidendit teadmata-tundmata lisandub mõlemale töötlusele üks oluline tahk just diskussioonist originaaltekstiga. (Siinkohal ei saa jätta märkimata, et võrreldes Shakespeare'i „Romeo ja Julia“ lavastamise sagedusega mujal maailmas, on seda tükki Eestis oluliselt vähem mängitud; viimase, potentsiaalselt intrigeeriva eesti-vene „Romeo ja Julia“ peame paraku kandma Eesti olematute

Shakespeare'i lavastuste nimistusse.) Peale selle tundub oluline vaatemängulisuse nihkumine originaalilt töötlustele. Selle ainus põhjus pole kindlasti see, et originaalilähedasemate (tasakaalukamate?) ja vähem tulevargiliste Shakespeare'i lavastustega on maha saanud just teatritudengid ja väiketeater „Theatrum“.

Kui paljudes maades on Shakespeare igamehe näitekirjanik, mis tähendab, et tehakse nii professionaalseid, poolprofessionaalseid kui ka amatöör-lavastusi, siis meil on Shakespeare'i pee-

„Suveöö unenägu“.

tud ikka pigem professionaalse teatri pärusmaaks. Kuigi Shakespeare'i näidendid on ajast aega – seda ka Eestis – kuulunud noorte näitlejate harjutusrepertuaari hulka ja tihti on üks või teine neist ka lõputööks vormunud, sai Eestis 2004. aastal lavaküpseks lausa kaks noorte näitlejate Shakespeare'i-tööd. Neist hilisem, novembris esietendunud „Suveöö unenägu“ on käesoleva artikli kirjutamise ajaks veel sedavõrd värske, et vara on talle mingit üldistavat hinnangut anda. Kindlasti on lavastusel tugev potentsiaal, milles on olulisel kohal värss ise.⁵ Nii noorte näitlejate puhul on tegemist seda suurema julgustükiga, et tegevuse vähendamisel ei paku lava minimalistlik kujundus vaatajale (pigem küll kuulajale) värssi jälgitavuse tagamiseks mingit erilist ajaviidet peale tukastamise kui värsijärg peaks käest kaduma. Samas peab tegevuse osa suurendamisel jälgima, et rahmeldamine ei muutuks kahjulikuks värssi selgusele ja mõtte

edastamisele. Võrreldes Pedajase eelmise Shakespeare'i-lavastuse, „Kuningas Leariga“ (peaosas Ita Ever, Eesti Draamateater, 2001), on selles vähem šõud, kuid tervikuna lavastus ainult võidab sellest. Suurel laval etendunud vihmakardinaga vannilugu jäi vaatamata kõigele kaugeks. Samuti olid „Suveöö unenäo“ tekstikärped tehtud hoopis oskuslikumalt kui „Kuningas Leari“ omad, millega lavastus kaotas terve olulise tahu.⁶

Lootes „Suveöö unenäole“ pikka (lava)iga, tuleb aga kohe kahetseda, et märtsi lõpul-aprilli algul esietendunud Viljandi Kultuuriakadeemia „Macbeth“ nii kiiresti silmapiirilt kadus. Ei juhtu just tihti, et lavastuses kasutatakse sellist tekstivarianti, milles Hecate stseenid on alles jäetud, ja võiks arvata, et sellise versiooni nägemine pakub huvi igale teatriuurijale. Oletan, et kiires hääbumises mängis oma osa publiku nappus, kuid kindlasti tuleb nõustuda ka Jeremy Lo-

Rena Puusepa foto

Andrus Kivirähi „Romeo ja Julia“ „Vanemuises“. Lavastaja Mati Unt.
Julia – Kersti Heinloo, Romeo – Tambet Tuisk.

peziga, kes 2003. aasta Edinburghi festivali analüüsid kirjutab, et „akadeemiline kriitika ei pööra eriti suurt tähelepanu amatöör- ja üliõpilaslavastustele (...), sest tihti on nende kasutada olevad vahendid piiratud ja näitlemises võib esineda puudujääke“. Viljandlaste lavastust kajastas kriitika tõesti õige kasiinalt. Sellest on aga kahju, sest, nagu Lopez oma eeltoodud tsitaadile lisab, on teatriuurija ja teatriajaloolase vaatevinklist just sellised lavastused huvitavamad kui professionaalsete teatrite konservatiivsed ja homogeensed lavastused.⁷

Olulisimaks 2004. aasta Shakespeare'i lavastuseks oli kindlasti „Theatrumi“ „Hamlet“, mis esietendus küll juba 2003. aasta oktoobris, ent mille tähtsus Eesti Shakespeare'i-maastikul avaldus just 2004. aastal. Meenutagem, et „Theatrumi“ „Hamlet“ esindas Eesti Shakespeare'i-loomet ka augustis Gdańskis toimunud Shakespeare'i festivalil, mille kava koosnes valdavalt

radikaalsetest Shakespeare'i tõlgendustest, nagu Roberto Ciulli „Titus Andronicus“ või „Veneetsia kaupmees“ (mõlemad Saksa teatri *Theater an der Ruhr* esituses ja mõlema peaosas naine). Vaevalt tagab „Theatrumi“ konservatiivne „Hamlet“ meile koha maailma teatri loos, kuid ometi edastab selline lavastus meile loo enda võimalikult „originaallähedasel“ kujul, olles piisav võrdlusaines tulevastele (tõenäoliselt rohkem või vähem adaptatsioonide) lavastustele.

Jaanuaris toimunud Eesti Teatriuurijate Ühenduse aastakonverents, seekord Hamleti-teemaline (ja väidetavalt ka Petersoni „Hamleti“ lavastusest inspireeritud), andis ilusa kokkuvõtte senitehtust, reastades olnud ja olemata „Hamleti“ lavastusi ja Hamleteid Eestis. Üks huvitavamaid oli kindlasti Piret Kruuspere ettekanne „Kas kummitab?“, mis keskendus „Hamleti“ motiividele ja alusioonidele eesti näitekirjanduses. Pika

Shakespeare'i
„Macbeth“
Viljandi
Kultuuriakadeemia
teatrikunsti
õppetooli IV lennu
näitlejatudengitega.
Lavastaja
Peeter Raudsepp.
Hecate –
Kärt Reemann.

jalutuskäigu Eesti „Hamletite“ radadel tegi Reet Neimar ning Mihkel Mutt pidas ettekande Eesti Hamleti võrdkujust Juhan Viidingust.⁸ Loomulikult ei saa sellist ettevõtmist kõrvutada suurte rahvusvaheliste konverentsidega, kuid taas kord tuleb toimunule anda hinnang kohalikus kontekstis: meil on piisavalt materjali ja kõnelejaid, et korraldada seda laadi ettevõtmisi (pealegi keskenduti sel korral vaid ühele näidendile). Sellest tuleneb ka järgnev – see, et Eestis toimuv jõuaks väljapoole ja seda just akadeemilise(ma)s mõttes. 2004. aasta augustis Gdańskis toimunud rahvusvaheline Shakespeare'i konverents *Playing Games with Shakespeare: Contemporary reception of Shakespeare in the Baltic region* andis

ka selleks võimaluse. Kuigi konverentsi korraldajad olid eelnevalt teatanud, et igast riigist oodatakse vaid üht ettekannet, olid just Eesti ja Venemaa (lisaks muidugi korraldajamaale Poolale) esindatud kahe ettekandega. Kahe tähtsama teemavaldkonnana saab konverentsi kavast esile tuua lavastused ja tõlked – seega nähtused, millega oleme harjunud tegelema ka Eestis. Kuivõrd antud konverentsil olid esindatud valdavalt mitteinglisekeelsed maad, on tõlkeeteema olulisus mõistetav. Mitmedki kriitikud on arvamusel, et just tõlkevõimaluste mõtlemine aitabki paremini mõista originaali. Lisaks keskendusid paljud ettekanded ootuspäraselt „Hamletile“. Lääneriikide, nagu Suurbritannia ja Taani

Kadri Karu, fotod

„Macbeth“.

Leedi Macbeth – Liisa Taul, Macbeth – Marko Mäesaar.

ettekandjad (vastavalt Mike Pincombe ja Niels B. Hansen) mainisid oma sõnavõttudes ka selliseid aspekte nagu poliitiline korrektsus ja vajadus näidendi tekstile lähenemist korrigeerida vastavalt immigratsioonile ja sellest johtuvatele probleemidele. Ilmselt pole Eestis sellistest teguritest mõjutatud lavastusi niipea oodata/karta.

Viimasena, kuid sugugi mitte vähem tähtsana kõigest eelnevast, jääb 2004. aastat tähistama Dennis Kennedy raamatu „Shakespeare ja stsenograafia“ (*Looking at Shakespeare: A Visual History of Twentieth-Century Performance*) ilmumine eesti keeles. Vaatamata üldisele infotulvale ja võõrkeelse kirjanduse kättesaadavusele on siiski oluline, et pärast aastakümnetepikkust vaheaega on ka emakeeles üks kogukas käsitlus (viimane raamatu mahtu uurimus oli Aleksandr Lipkovi „Shakespeare kinolinal“,

1979). Kindlasti on omajagu õigus neil, kes leiavad, et paljude (tõlkimist)väärt Shakespeare'i-teemaliste raamatute seast oleks kindlasti võinud valida hoopis midagi muud ja vähem ühe aspekti keskset, kuid siiski pakub Kennedy raamat hea võimaluse kohalike Shakespeare'i lavastuste paigutamiseks konteksti.⁹ Lõpuks on ju visuaalne külg tava-vaataja jaoks kõige vahetum.

Mida soovida 2005. aastalt? Loode-tavasti jätkuvad positiivsed protsessid ja suureneb veelgi teatri praktilise ja akadeemilise poole koostöö. Tahaks loota, et siinsete tegemiste kohta jõuab ühes või teises vormis rohkem infot ka väljapoole Eestit. Lootustandev algus on igatahes tehtud, sest jaanuaris esietendub järjekordne Shakespeare Tartu „Vanemuises“, kus Finn Poulsen toob lavale „Nagu teile meeldib“.

Kommentaariid:

¹ Alan C. Dessen oma raamatus *Rescripting Shakespeare: The Text, the Director, and, Modern Productions* (Cambridge: CUP, 2002) eristab kahte erineva mahuga tekstimuutmisviisi: *rescripting* ja *rewriting*. Esimesel juhul tehakse väiksemaid muudatusi (ümberpaigutusi), teisel juhul aga leiab aset suuremahuline ümberkirjutamine.

² James C. Bulman. *Shakespeare, Theory, and Performance* (London: Routledge, 1996), lk 8.

³ Selliste töötluste tarbeks on Michel Graneau juba hulk aega tagasi kasutusele võtnud sõna „*tradaptation*“ (*translation + adaptation*), vt Denis Salter, „Acting Shakespeare in Postcolonial Space“, rmt: *Shakespeare, Theory, and Performance*, toim James C. Bulman (London: Routledge, 1996), lk 123.

⁴ Margot Visnap. „Hamlet Undi kastmes“. TMK 1998, nr 1, lk 32–35.

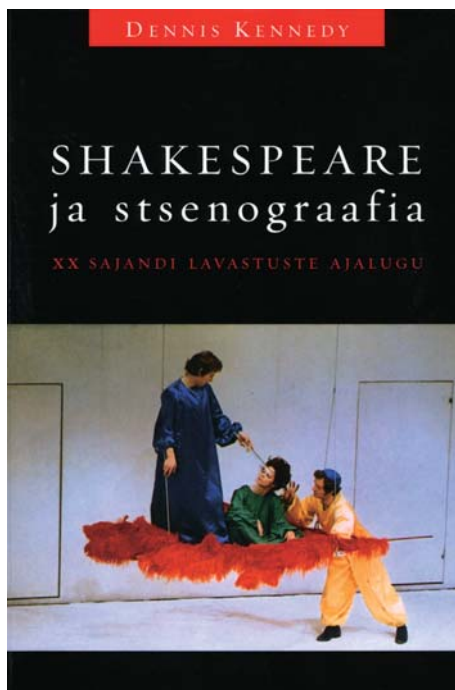
⁵ Tahaksin meenutada Andrus Vaariku kommentaari „Richard III“ kontekstis: „Nii lühikese ajalooa kultuurrahval nagu eestlased ei ole Shakespeare'i lavastamisel seda õigust, mis inglased, et esitame nüüd väga ilusat värssi.“ (Ene Paaver. „Kuningas Richard Kolmanda hüvastijätt“. „Postimees“ 26. XI 1999, lk 14). Ilmselt on probleem pigem selles, et pole kuulajaid ja värssdraama kuulamise traditsiooni.

⁶ Loe näiteks Reet Weidebaum, „Kuningas Lear“ – pilk väljastpoolt“, „Postimees“: Arter 17. II 2001, lk 10–11.

⁷ Jeremy Lopez. „Small-time Shakespeare: The Edinburgh Festival Fringe, 2003“, *Shakespeare Quarterly* 55 (2004), lk 200–211.

⁸ Mihkel Mutt. „Juhan Viiding – Eesti Hamlet“. „Sirp“ 28. V 2004, lk 12.

⁹ Loe näiteks Ingo Normet, „Rõõm uuest olulisest raamatust“, „Postimees“ 22. X 2004, lk 17.

MARIS PETERS (1971) on lõpetanud Eesti Humanitaarinstituudi anglistika õppetooli (2000) bakalaureusetööga „*Sleep, Dreams and Visions in the Plays of William Shakespeare*“. 2003 omandas Birminghami ülikooli Shakespeare'i instituudis magistrikraadi. Magistritöö teema „*Presenting Supernatural: Shakespeare Productions in Estonia 1990–2002*“. Kirjutanud arvustusi Ameerikas välja antavale ajakirjale „*Shakespeare Bulletin*“. Alates 1999. aastast „*Shakespeare Quarterly Bibliography*“ Eesti korrespondent. 2004. aasta kevadest ka Eesti Teatriuurijate Ühenduse liige. Praegu jätkab õpinguid Eesti Humanitaarinstituudi doktorantuuris.